

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA KONSEPTUAL METAFORALARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

Abdurahimova Nodira Bahrom qizi

abdurahimovanodira1@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezis ingliz va o‘zbek tillaridagi konseptual metaforalarning milliy-madaniy xususiyatlarini qiyosiy jihatdan o‘rganishga bag‘ishlangan. Konseptual metafora insonning mavhum tushunchalarni anglash va ifodalash jarayonida muhim kognitiv vosita sifatida qaraladi. Tadqiqotda ingliz va o‘zbek tillarida uchraydigan metaforik birliklarning milliy mentalitet, madaniy qadriyatlar va dunyoqarash bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Ingliz tilidagi metaforalarda urush, sport, texnologiya va moliya kabi sohalarga oid manba domenlarining nisbatan faol qo‘llanishi, o‘zbek tilida esa tabiat, oila, jamoa va an’anaviy hayot bilan bog‘liq obrazlarning muhimligi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: konseptual metafora, milliy mentalitet, lingvomadaniyat, dunyoqarash, madaniy qadriyat, qiyosiy tahlil, ingliz tili, o‘zbek tili.

Metafora uzoq vaqt davomida asosan badiiy tasvir vositasi sifatida o‘rganilgan bo‘lsa, zamonaviy tilshunoslikda uning kognitiv va lingvomadaniy tabiati ham alohida e‘tibor markaziga aylandi. G. Lakoff va M. Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasiga ko‘ra, inson abstrakt tushunchalarni ko‘pincha konkret tajriba asosida anglaydi va shu jarayonda metaforik modellar muhim rol o‘ynaydi.

Konseptual metafora faqatgina alohida so‘z yoki iboraning ko‘chma ma‘nosini emas, balki bir konseptual sohaning boshqa bir konseptual soha orqali anglanishini ifodalaydi. Masalan, vaqtning pul sifatida tasavvur qilinishi yoki bahsning urushga qiyoslanishi inson tafakkurida muayyan konseptual model shakllanganini ko‘rsatadi.

Ingliz tilidagi metaforik tizimda maqsadga yo‘nalganlik, individual harakat, raqobat va texnologik faoliyat bilan bog‘liq obrazlar uchraydi. Urush, sport, moliya va texnologiya kabi sohalardan olingan metaforalar fikrni dinamik va aniq ifodalashga yordam beradi. Masalan, “win an argument”, “attack an idea”, “defend a position” kabi ifodalarda bahs jarayoni urush yoki raqobat konsepti orqali anglanadi.

O‘zbek tilidagi konseptual metaforalarda esa tabiat, oila, jamoa va an’anaviy turmush bilan bog‘liq konseptlar muhim o‘rin egallaydi. Insonning ruhiy holati ko‘pincha qalb, ko‘ngil, yurak kabi tushunchalar orqali ifodalanadi. Shuningdek, tabiat hodisalari va kundalik hayot tajribasi abstrakt tushunchalarni ifodalash uchun faol manba sifatida xizmat qiladi.

Biroq ingliz va o‘zbek tillari metaforik tizimlarini mutlaqo qarama-qarshi qo‘yish to‘g‘ri emas. Har ikki tilda insoniyatga xos umumiy tajribalar asosida shakllangan konseptual metaforalar mavjud. Masalan, yorug‘lik va bilim, qorong‘ilik va bilimsizlik, yo‘l va hayot, issiqlik va ijobiy hissiyot o‘rtasidagi assotsiativ bog‘lanishlar turli tillarda turlicha shaklda namoyon bo‘lishi mumkin.

Metaforalarning milliy-madaniy xususiyatlari, avvalo, xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy hayoti va qadriyatlari bilan bog'liq. Shu sababli bir tildagi metaforik ifodani boshqa tilga so'zma-so'z tarjima qilish har doim ham uning to'liq ma'nosini yetkazib bera olmaydi. Tarjimon nafaqat til birliklarini, balki ularning ortida turgan madaniy konseptni ham hisobga olishi kerak.

Tadqiqot natijalari metaforaning til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi uzviy aloqani ko'rsatishini tasdiqlaydi. Metaforik birliklarni o'rganish orqali muayyan xalqning olamni qanday tasavvur qilishi, qanday qadriyatlarni muhim deb bilishi va mavhum tushunchalarni qanday konseptuallashtirishi haqida tasavvurga ega bo'lish mumkin.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillaridagi konseptual metaforalarni qiyosiy o'rganish ularning ham universal, ham milliy xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Umumiy insoniy tajriba asosida shakllangan metaforalar ikki tilda ham o'xshash konseptual modellarni yuzaga keltirsa, tarixiy-madaniy sharoitlar metaforalarning o'ziga xos shakllanishiga sabab bo'ladi. Ingliz tilida raqobat, texnologiya, sport va moliya bilan bog'liq metaforalar faol uchrasa, o'zbek tilida tabiat, oila, jamoa va an'anaviy hayotga oid konseptlar muhim manba sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, konseptual metafora milliy mentalitetni aks ettiruvchi muhim lingvomadaniy birliklardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Kövecses Z. Metaphor and Culture. Cambridge University Press.
3. Black M. Models and Metaphors. Cornell University Press, 1962.
4. Turner M. The Literary Mind. Oxford University Press, 1996.
5. Ortony A. Metaphor and Thought. Cambridge University Press.
6. Ingliz va o'zbek tillarida metaforik konseptlarning milliy mentalitetdagi aks etishi bo'yicha tadqiqot materiallari.

